

تحلیل و بررسی

برنامه‌های رادیویی

رتال جامع علوم انسانی

● ایرج برخوردار
تهیه کننده ارشد مدرس رادیو

خاص و تعصبات شبکه‌ای، گروهی و برنامه‌ای به بحث و گفت‌وگو بگذارد.

هدف این نوشته‌ی مختصر، ذکر نکاتی در چگونگی تحلیل و بررسی برنامه‌های رادیویی به منظور کسب توفیق و توانایی بیشتر در این حرفه است. اکثراً ملاحظه شده که در بررسی‌ها و گفت‌وگوهای جاری در مورد برنامه‌های رادیویی، اصطلاحات مختلف برای بیان مفاهیم، نابجا به کار می‌روند؛ دیده شده دو یا چند نفر، با قصدی یکسان، یک مقوله را به‌دو تعریف متفاوت و گاه بیگانه‌ازهم مورد بحث قرار می‌دهند. به‌منظور ایجاد مفهومی مشترک در تحلیل‌ها و یکدستی و یکسانی در بیان

آنچه در پی می‌آید، هم‌زبانی ساده و بی‌آلایشی است در زمینه بازشناسی و نقد برنامه‌های رادیویی که به‌صورتی مختصر عرضه می‌شود؛ به آن امید که به همدلی بینجامد.

یکی از مهم‌ترین راه‌های اصلاح و رسیدن به کمال و تعالی برنامه‌های رادیویی، بازشنویی و نقد و بررسی آنها می‌باشد. به‌همین خاطر، از گذشته‌ها به برنامه‌سازان توصیه می‌شد که برنامه‌های تولیدی خود را حتماً هنگام پخش بشنوند. برنامه‌ساز رادیویی، هم در زمان پخش و هم بعد از آن، چه به‌تنهایی و چه همراه با گروه دیگری از برنامه‌سازان، می‌تواند یک برنامه رادیویی را بشنود و معایب و محاسن آن را بدون در نظر گرفتن ملاحظات

شناخت و ارزیابی محاسن و معایب یک برنامه رادیویی به بازشنوایی مجدد و گاه مکرر آن نیاز دارد. بازشنوایی برنامه موجب می شود که برنامه ساز به دفعات مطالب عرضه شده را مرور کرده، نکات قوت و ضعف آن را به درستی دریابد.

و باورهای او به اهداف خود نائل شود. در واقع، هدف هر برنامه‌ی رادیویی بارزترین و شاخص‌ترین فعالیت‌هایی است که در آن برنامه مورد نظر است. معمولاً اهداف برنامه‌های رادیویی ارشادی، اطلاعاتی، آموزشی و یا تفریحی می‌باشد.

موضوع: عبارت است از خط اصلی و اندیشه جاری در برنامه که قصد دارد افکار و باورهایی را در زمینه نیل به هدف مطرح کند. موضوع‌های برنامه‌های رادیویی، تمامی حوادث، اتفاقات، رفتارها و دلمشغولی‌های زندگی انسانی را که می‌توانند از طریق صدا به گوش برسند، در بر می‌گیرند. در واقع، تمام مسائل زندگی به گونه‌ای که از طریق شنیدن قابل درک و دریافت باشند، می‌توانند موضوع برنامه رادیویی قرار گیرند.

شکل یا ساختار: ساختمان کلی و نمود نهائی برنامه است که با توجه به اهداف و محتوای معین، برنامه‌ساز آن را برای رساندن پیام انتخاب می‌کند. معمولاً برنامه‌های رادیویی در دو شکل عمده و بزرگ متجلی می‌شوند:

۱- برنامه‌های تولیدی و تدوین‌شده: این دسته از برنامه‌ها بر

اندیشه‌ها، قبل از سخن اصلی، بی‌فایده نخواهد بود که پاره‌ای از اصطلاحات و واژه‌های متداول در حرفه خود را بررسی کرده، از هریک شرحی مختصر به دست دهیم. لازم به یادآوری است بخش عمده‌ای از این تعاریف را چندین سال پیش در کتاب نرخیانه‌ی رادیویی با یاری و هم‌فکری گروهی از همکاران رادیویی آورده‌ایم.

برنامه: متداول‌ترین واژه در بین تهیه‌کنندگان و دست‌اندرکاران رادیویی می‌باشد و آن عبارت است از مجموعه‌ای صوتی که پیام یا پیام‌هایی را در اشکالی معین عرضه کند. این پیام‌ها اساساً موضوعی مشخص و اهدافی مرتبط و یگانه دارند و می‌خواهند نیت خود را در زمانی معلوم به مخاطب برسانند. بر این اساس، «برنامه رادیویی» عبارت است از مجموعه‌ای صوتی که با نظم و ترتیب خاص و شکل‌بندی و هدف معینی قصد دارد پیامی را به صورتی مقبول و شنیدنی به شنونده منتقل کند.

هدف: عمده‌ترین مشخصه یک برنامه رادیویی است. برنامه‌ساز قصد دارد با جذب مخاطب و اثر گذاشتن بر رفتارها

اساس تمهیدها، پیش‌بینی‌ها و برنامه‌ریزی‌های قبلی و با توجه به نیات برنامه‌ساز ساخته می‌شوند. اکثر برنامه‌های تولیدی یا تدوین‌شده در قالب‌های مختلف «ساده» و «ترکیبی» (بعداً درباره آنها سخن خواهیم گفت) شکل می‌گیرند. همچنین برنامه‌های تولیدی می‌توانند به صورت «ضبط‌شده» و یا «زنده» (تولید و پخش هم‌زمان) عرضه شوند.

۲- **برنامه‌های مستند:** این برنامه‌ها در واقع پیام‌هایی بر اساس واقعیت‌ها و اسناد هستند و سعی دارند بخشی از واقعیت‌ها یا حقیقت‌های فیزیکی را عرضه کنند. برنامه‌های مستند می‌توانند در شکل‌های «مستند محض» (همراه با گفتار، راوی، گوینده و گزارشگر)، «مستند داستانی» (همراه با قصه‌گو، نقش‌پرداز و بازیگر) و «مستند گزارشی» (شامل بازتاب رخدادها، شواهد، نظریات متخصصان و...) جلوه کنند.

این دو گروه اصلی برنامه‌های رادیویی را به لحاظ فرم و ساختار می‌توان به دو دسته مشخص تقسیم کرد: برنامه‌های ساده و برنامه‌های ترکیبی.

برنامه‌های ساده آنهایی هستند که عمدتاً دارای یک ساختار معین می‌باشند و برنامه‌های ترکیبی برنامه‌هایی هستند که از دو یا چند ساختار ساده تشکیل می‌شوند. برنامه‌های ساده رادیویی عبارتند از: گفتارها، سخنرانی‌ها، مصاحبه‌ها، میزگردها و گزارش‌ها. برنامه‌های ترکیبی رادیویی نیز عبارتند از: برنامه‌های مجله‌ای، جنگ‌ها، مسابقه‌ها، سرگرمی‌ها، نمایش‌ها و موسیقی‌ها.

البته امروزه در رادیو نوعی تقسیم‌بندی برنامه‌ها بر اساس حجم و اجزاء ترکیب‌کننده آنها، به نام برنامه‌های الف، ب، ج، د، متداول است. که صرفاً برای ارزیابی در تعیین قیمت و پرداخت دستمزد مورد توجه قرار می‌گیرد؛ وگرنه با نظام تقسیمات ارزشی و محتوایی برنامه‌ها سازگاری ندارد.

پس از این تقسیم‌بندی کلی، بی‌مناسبت نیست در حد شناخت و به منظور تسهیل در تحلیل و بررسی برنامه‌ها، تعاریف روشن و ساده‌ای را که در مورد گونه‌های مختلف برنامه‌های رادیویی متداول و مورد قبول هستند، بیاوریم. **گفتار:** گونه‌ای از پیام رادیویی است که مجموعه‌ای از مفاهیم مکتوب (غیرآوازی و غیرنمایشی) را در قالب جملات به شنونده عرضه می‌کند.

گزارش: گونه‌ای از پیام رادیویی است که رویداد، حادثه و یا موضوع خاصی را که در مکانی خارج از استودیو اتفاق می‌افتد، توصیف و تشریح و به شنونده منتقل می‌کند. گزارش‌ها یا تولیدی هستند و یا مستند و زنده. همکاران ما معمولاً گزارش‌های زنده را که در لحظه وقوع به اطلاع شنونده می‌رسند، «رپرتاژ» می‌نامند. **مصاحبه:** گونه‌ای از پیام رادیویی است که در آن، کارشناس یا شخص مطلع به سؤال‌های مطرح‌شده پاسخ می‌گوید. در قالب مصاحبه، گوینده‌ی رادیو سؤال‌کننده است و شخص مقابل،

پاسخ‌دهنده.

میزگرد: گونه‌ای از پیام رادیویی است که در آن، دو یا چند کارشناس پیرامون موضوعی به بحث و بررسی می‌پردازند. گوینده یا گرداننده می‌زگرد، کنترل‌کننده و جهت‌دهنده‌ی بحث‌ها به‌منظور نیل به اهداف مورد نظر است.

سخنرانی: گونه‌ای از پیام رادیویی است که در آن، سخنران بر اساس دانش، تخصص و اطلاعات خود، موضوع خاصی را تحلیل و تشریح کند. سخنرانی‌ها در دو گروه سخنرانی‌های عمومی و تخصصی شکل می‌گیرند. سخنرانی رادیویی می‌تواند برگرفته از محافل و مجالس مختلف، محافل کاملاً شخصی و یا در حضور شنوندگان و در استودیوهای رادیویی باشد. برخی از سخنرانی‌های رادیویی با طرح پرسش و پاسخ، می‌توانند کارایی و تأثیر بیشتری داشته باشند.

وقتی گرد هم می‌آییم و برنامه‌ای را مورد تحلیل و بررسی قرار می‌دهیم، بدون شک قصد عمده‌ای ما را به این کار واداشته است. هرچند تحلیل و ارزیابی یک برنامه رادیویی می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد، ولی عمده‌ترین دلایل را در مطلوبیت سه عنصر اساسی می‌توان خلاصه کرد:

– **مطلوب بودن محتوای برنامه و**

ارزشمندی پیام

– **مطلوب بودن ساختار برنامه و**

جذابیت آن در شنیدن

– **مطلوب بودن تأثیرگذاری برنامه در**

ارتباط با مخاطبان

تواشیح یا همخوانی: گونه‌ای از پیام رادیویی است که در آن، کلام موزون و آهنگین مذهبی و یا عرفانی به صورت جمعی و با الحان ویژه عرضه شود. به‌طور طبیعی، حفظ و گسترش این گونه‌ی برنامه رادیویی بر اساس نغمه‌های موسیقی ملی و اشعار فارسی هم می‌تواند کارایی و جذابیت فراوانی داشته باشد.

تلاوت: به قرائت آیات کلام‌الله مجید با لحن و آهنگ خاص اتلاق می‌شود. تلاوت کلام الهی به سبک‌های مختلف، از جمله ترتیل، از متداول‌ترین شیوه‌های قرائت قرآن است.

ادعیه: گونه‌ای از کلام است که در آن، دعاها مناجات‌ها منقول از معصومین (ع) با لحن و آهنگ خاص بیان می‌شود. به مرور زمان، ادعیه مختلف لحن و حالت خاص خود را یافته‌اند. **مداحی:** گونه‌ای از کلام آهنگین و موزون است که در

هر برنامه رادیویی در قالب پیام‌هایی که عرضه می‌کند، اهداف خاصی دارد. در واقع، هدف هر برنامه رادیویی جلب شنوندگان بیشتر است. اثرگذاری بر رفتارها و باورهای شنونده، اصلی‌ترین کار یا هدف برنامه است.

و با صدایی ویژه باشند تا شنوندگان با عادت به صدای آنها قصه‌ها را بشوند.

موسیقی: گونه‌ای از پیام رادیویی است که در آن، صوت یا مجموعه‌ای از اصوات موزون و آهنگین، به‌وسیله‌ساز یا آوای انسان و یا توأمأً به شنونده منتقل می‌شود. موسیقی در برنامه‌های رادیویی به‌دو صورت به‌کار می‌رود: موسیقی مستقل و موسیقی مکمل.

مسابقه: گونه‌ای از پیام رادیویی است که در آن، بر اساس پرسش و پاسخ، ضمن ایجاد فضای رقابت، میزان اطلاعات، هوش و سرعت عمل شرکت‌کنندگان ارزیابی می‌شود. در رادیو معمولاً مسابقه‌ها به‌سه صورت حضوری، کتبی و تلفنی اجرا می‌شوند. هدف از اجرای برنامه مسابقه، ایجاد فعالیت ذهنی، شور و نشاط و جست‌وجوگری در زمینه دستیابی به اهداف مورد نظر است.

سرگرمی: گونه‌ای از پیام رادیویی است که بر اساس اهداف

ستایش، تمجید و توصیف ارزش‌ها، با آواز و لحن خاص بیان می‌شود. مبنای اصلی آهنگ‌های مداحی عمدتاً نواهای موجود در موسیقی سنتی ایران است.

نوحه‌خوانی: گونه‌ای از کلام موزون و آهنگین است که در رثای ائمه (ع) و بزرگان دین بیان شود. نوحه‌ها به‌ندرت بدون وزن و اکثراً با وزن معین و بر اساس نواهایی شناخته‌شده اجرا می‌شوند.

روایت: گونه‌ای از پیام رادیویی است که برای بیان یک متن داستانی با حالت و احساس مناسب به‌کار می‌رود. راویان معمولاً پیام خود را که حکایت یا سرگذشتی است، با اجرای نقش و گرفتن تیپ و حالت ارائه می‌دهند. این وظیفه اساساً بر عهده‌بازیگران رادیویی است.

قصه: گونه‌ای از پیام رادیویی است که قصه‌گو داستان یا سرگذشتی را با حالات خاص بیان یا بازخوانی کند. در اکثر رادیوهای جهان، معمول چنان است که قصه‌گوها اشخاصی معین

مورد نظر و با استفاده از نثر، شعر، نمایش کوتاه، طنز، مسابقه و موسیقی، فضایی فرح‌بخش برای شنونده مهیا شود. البته ضروری است که این فضای شاد و مفرح با ارزش‌ها و معیارهای قابل قبول مغایرت نداشته باشد.

نمایش: گونه‌ای از پیام رادیویی است که به وسیله آن، یک داستان از رهگذر آفرینش صحنه‌ها و تجسم شخصیت‌ها، در ذهن شنونده تصویر شود. نمایش رادیویی باید به حدی طبیعی و قدرتمندانه نوشته، طراحی، تنظیم و تهیه شود که ضمن داشتن جذابیت‌های هنری و فنی، شنونده را در تمام لحظات در تعقیب اهداف با خود همراه سازد.

کلیاتی در نقد و بررسی

گفتیم که شناخت و ارزیابی محاسن و معایب یک برنامه رادیویی به بازشنوایی مجدد و گاه مکرر آن نیاز دارد. بازشنوایی برنامه موجب می‌شود که برنامه‌ساز به دفعات مطالب عرضه‌شده را مرور کرده، نکات قوت و ضعف آن را به درستی دریابد. این کار همانند عبور از کوچه‌ای است که هر چند بار اول چندان آشنا نمی‌نماید، ولی بعد از چندین بار گذر از آن، همه نقاط و زوایا برای عابر آشنا تر جلوه می‌کند. بحث در این زمینه در مورد برنامه‌های رادیویی، می‌تواند مرور مسائل تکنیکی و مطالب ارزشی حاکم بر محتوای برنامه باشد. برای آشنایی مناسب و دستیابی سریع‌تر به ارزش‌ها، عمده‌ترین مسائل قابل بررسی در یک برنامه رادیویی را به شکل زیر خلاصه می‌کنیم.

قالب برنامه

در بررسی و ارزیابی یک برنامه رادیویی، در اولین قدم، توجه به قالب یا ساختار برنامه، نوع نگاه و میزان انتظار فرد ارزیابی‌کننده را تعیین می‌کند. قالب برنامه میزان و حدود به‌کارگیری تکنیک‌ها و توانمندی‌ها سازنده برنامه را در نظر بررسی‌کننده آشکار می‌سازد. بحث در مورد قالب‌های رادیویی تقریباً همیشه و همه‌جا مورد توجه قرار می‌گیرد. اغلب شنیده می‌شود که می‌گویند این قالب و ساختار تکراری است و آن را به عنوان عیب برنامه به حساب می‌آورند. به‌گمان من، قالب تأثیر چندانی بر اعتبار برنامه ندارد. گاه قالب می‌تواند جدید و ابداعی باشد، ولی به‌لحاظ محتوا هیچ سخن تازه‌ای را در بر نداشته باشد؛ ضمن آنکه قالب‌های تکراری و آشنا با محتوای جذاب و پذیرفتنی می‌توانند برنامه موفق‌تری را عرضه کنند. در حقیقت، قالب‌های برنامه طرف‌هایی هستند برای عرضه و ارائه مطالب؛ و ظرف، زمانی مورد توجه قرار می‌گیرد که محتوای باارزشی در آن ریخته شده باشد. با هر قالبی می‌توان حرف اصولی زد یا مطلب بی‌اعتباری عنوان کرد. بنابراین، پاره‌ای از عادات متداول، مثلاً ترجیح دادن قالب ترکیبی بر قالب ساده و یا برتر شمردن نمایش بر گفتار، نشانه آگاهی نداشتن از توان تأثیر پیام‌های رسانه‌ای است. قالب به‌تناسب فکر، سخن و

اندیشه‌ی پیام و علائق مخاطب انتخاب می‌شود. بعضی قالب‌ها به‌تنهایی و به‌صورت کامل بیانگر افکار یک برنامه هستند و گروهی از برنامه‌ها با دو یا چند قالب متفاوت سخن خود را بازمی‌گویند.

پیام

برنامه‌های رادیویی، حامل پیام یا مجموعه‌ای از پیام‌های رادیویی هستند که هدف معینی را تعقیب می‌کنند. در واقع، پیام رادیویی در مجموعه فعالیت‌های شنیداری، خود دارای موضوع و نگرش خاصی می‌باشد. پیام رادیویی به‌صورت ایده‌ای معین از میان موضوع‌های زندگی اجتماعی انتخاب می‌شود. هر پیام رادیویی می‌تواند مربوط به زمان معین و مشخصی باشد که در آن زمان (و گاه مکان) کامل‌کننده، ارتباط‌دهنده و یا محل برخورد آراء متفاوت در بیان هدف‌ها و انتقال ایده‌های برنامه باشد. به‌این ترتیب، پیام برنامه بدون آنکه رسماً اعلام شود و یا برای خودش تبلیغ کند، می‌تواند در قالب برنامه به شکلی مطلوب و جذاب به گوش شنونده برسد و او را به خود جلب کند. در ارزیابی برنامه‌های رادیویی، تشخیص، دسته‌بندی، دریافت پیام‌ها و ارزش‌گذاری بر آنها از اهم مسائل به حساب می‌آید.

هدف

ناگفته پیداست که هر برنامه رادیویی در قالب پیام‌هایی که عرضه می‌کند، اهداف خاصی دارد. در واقع، هدف هر برنامه رادیویی جلب شنوندگان بیشتر است. اثرگذاری بر رفتارها و باورهای شنونده، اصلی‌ترین کار یا هدف برنامه است. تحلیلگر و ارزیابی‌کننده‌ی هوشمند با بررسی پیام، به‌درستی هدف برنامه را خواهد شناخت و اگر هدف یا اهداف برنامه‌ای به‌ظاهر چندان آشکار ننماید، با تحلیل و بازشنوایی دقیق‌تر، به‌سادگی خواهد توانست اهداف برنامه را تشریح و دسته‌بندی کند. برنامه‌های رادیویی در راستای اهداف خود، چهار زمینه‌اساسی دارند: ارشادی، اطلاعاتی، آموزشی و تفریحی. هر یک از این اهداف گرچه ایده‌ای معین هستند، ولی به‌صورت رسمی موضع و مأموریت خود را اعلام نمی‌کنند. شنونده‌ی دقیق و بررسی‌کننده‌ی مطلع به‌سادگی می‌تواند هدف را از میان مجموعه پیام‌ها بازیابد. هر دسته از اهداف فوق می‌توانند در ساختارهای مختلف و قالب‌های متفاوت برنامه‌ای، به‌زبان‌ها و کیفیت‌های گوناگون، مورد توجه قرار گیرند.

زبان

در ارزیابی یک برنامه رادیویی، توجه به کلام شنیداری یا زبان، سهم عمده‌ای در شناخت دارد. زبان برنامه می‌تواند متناسب با قالب، پیام و اهداف برنامه، به‌شکلی مناسب و طبیعی انتخاب شود و در نتیجه دلچسب و خوشایند و پذیرفتنی باشد. واژه‌ها، جملات و عبارات می‌توانند از نوعی باشند که شنونده خود را با

آنها شریک و آشنا احساس کند و برعکس، می‌تواند به‌گونه‌ای انتخاب شوند که غریب و غیرقابل قبول جلوه نمایند. نگارش برنامه رادیویی و در نهایت زبانی که ایده‌ها با آن به سمع شنونده می‌رسد، می‌تواند نقشی اساسی در موفق بودن یا نبودن برنامه داشته‌باشد. به‌این ترتیب، در ارزیابی برنامه‌های رادیویی، تحلیل و بررسی زبان برنامه می‌تواند یکی از عناصر اساسی شناخت به‌حساب آید.

ریتم

ریتم یا ضرباهنگ برنامه از ارزش‌های قابل ملاحظه در یک برنامه رادیویی است. همان‌گونه که در زندگی روزمره ریتم کلام و گفتار ما با دیگران، متناسب با لحن و بیان، مطالب مورد نظر و شرایط زمان و مکان تغییر می‌کند و همواره با ضرباهنگی ثابت و معین سخن نمی‌گوییم، به‌طریق اولی در برنامه‌های رادیویی رعایت چنین اصلی ضروری است. انتخاب ریتم مناسب با مفاهیم انتخاب‌شده، در واقع کمک به بیان مؤثر افکار و ایده‌هایی است که می‌خواهیم منتقل کنیم. اگر به‌تناسب ایده و پیامی که در نظر داریم به ریتم آن توجه نکنیم، بدیهی است که سخن ما برای شنونده جذاب نبوده، در گوش او غریبه جلوه می‌کند.

تشخیص ریتم مناسب هر برنامه با شنیدن دقیق و گاه مکرر برنامه از سوی گروه ارزیابی‌کننده حاصل می‌شود. عمده‌ترین شاخص برای شناخت ریتم درست و مناسب، رجوع به فطرت و طبیعت و عرف سخن‌گویی و سخن‌شنوی بین مردم است. هماهنگی با عرف شناخته‌شده مقبول و مغایرت با آن حرکتی غیرطبیعی و نپذیرفتنی است. این اصل عیناً و به‌صورت تمام و کمال در برنامه‌های رادیویی صدق می‌کند.

آیتم‌ها

هر برنامه رادیویی معمولاً از اجزا و بخش‌های مختلفی به‌نام «آیتم» شکل می‌گیرد. در واقع، از به هم پیوستن اجزای مختلف و آیتم‌های گوناگون، یک برنامه رادیویی حاصل می‌شود. آیتم‌ها بخش‌های مختلف یک پیام رادیویی هستند که به‌صورت‌های گوناگون و قالب‌های متفاوت در یک مجموعه برنامه جلوه‌گر می‌شوند. آیتم‌های برنامه‌های رادیویی با توجه به اهداف برنامه، محتوای پیام، انتظار مخاطب و نیاز زمان و مکان شکل می‌گیرند. این آیتم‌ها صرف‌نظر از طول مدت و میزانشان باید به‌هم‌پیوسته و مرتبط باشند. اصل کلی و فراموش‌نشدنی در به‌کارگیری اجزای یک برنامه رادیویی آن است که آیتم‌های آن برنامه تداوم منطقی داشته و هر آیتم مقدمه آیتم بعدی و مکمل آیتم قبل از خود باشد. آیتم‌های یک برنامه رادیویی لازم نیست حتماً از نوع کلام باشند؛ بلکه می‌توانند از جنس‌های مختلف تشکیل شده باشند. شناخت آیتم‌ها و دریافت توالی طبیعی و پذیرفتنی بودن آنها، از عناصر عمده توفیق یک برنامه رادیویی است.

عوامل انسانی

به‌کارگیری عوامل انسانی مناسب، مانند گوینده، نویسنده، بازیگر، گزارشگر کارشناس، از نقاط قوت یک برنامه رادیویی است. یک ایده خوب در شکل پیامی مناسب و زبانی معقول، در صورتی که توسط عوامل انسانی نامناسب عرضه شود، طبیعی است که توفیق کافی نخواهد یافت. تعیین حدود و ثغور وظایف هر یک از عوامل انسانی و بهره‌گیری کافی از حداکثر توان آنها در یک برنامه از نشانه‌های بارز موفقیت آن برنامه به حساب می‌آید. کارایی، نظم، صمیمیت، تسلط و همکاری عوامل انسانی، از شاخصه‌های ویژه‌ی یک برنامه مقبول رادیویی است. بنابراین، در ارزیابی یک برنامه رادیویی، شناخت دقیق عوامل انسانی و بررسی توانایی و ضعف آنها می‌تواند یکی از مهم‌ترین عوامل به‌حساب آید.

موسیقی

موسیقی از عناصر اصلی شکل‌گیری یک برنامه رادیویی است. موسیقی در برنامه‌های رادیویی اساساً به‌دو صورت «موسیقی مستقل» و «موسیقی مکمل» به‌کار می‌رود. موسیقی مستقل که خود، هدف اصلی برنامه را شکل می‌دهد، از آغاز با تمهیدها و کوشش‌های فراوان هنرمندان تهیه و در راستای اهداف معینی ساخته و پرداخته شده و در یک برنامه معرفی و قبولانده می‌شود. موسیقی مکمل نقشی که بر عهده دارد، آن است که به‌یاری کلام و افکت، اثرگذاری کند. موسیقی مکمل، یا کلام ویژه‌ای را جذاب‌تر جلوه می‌دهد، یا دو بخش از برنامه را جداسازی و یا به هم مربوط می‌سازد، و یا آنکه گذر زمان و مکان و تغییر حالت را به شنونده القا می‌کند. در هر یک از این وضعیت‌ها، موسیقی باید با شرایط فکری، عاطفی، اقلیمی، زمانی و همچنین موضوع، ریتم و زبان برنامه هماهنگی داشته باشد و جنس و حجم آن به‌گونه‌ای انتخاب شود که در ترکیب کلی برنامه طبیعی و اثرگذار جلوه کند. این مهم زمانی حادث می‌شود که برنامه‌ساز با اشراف بر اندیشه‌های برنامه، دریافت‌های دقیق و اطلاعات جامعی از موسیقی ایران و جهان داشته باشد. رعایت تناسب‌های اقلیمی، فرهنگی، زمانی و فنی از مهم‌ترین مسائل در به‌کارگیری موسیقی در برنامه است. با شناخت این شاخص‌ها و نحوه رعایت آنها در برنامه، ارزیابی موسیقی می‌تواند یکی از عوامل مهم در بررسی برنامه‌های رادیویی به‌حساب آید.

عناصر فنی

رادیو و برنامه‌های آن صرفاً با حس شنوایی سروکار دارند و از طریق شنیدن دریافت می‌شوند. بدیهی است مجموعه‌ای که به گوش می‌رسد، باید احساس مناسبی در شنونده برانگیزد و ارتباط مقبول و پسندیده‌ای با وی برقرار سازد. بر این اساس،

صدای خوب، روشن و شفاف، بزرگ‌ترین امتیاز یک برنامه رادیویی شمرده می‌شود. اساساً رادیو یعنی نشر صدا؛ صدایی که برای گوش و شنیدن طراحی شده است. صدا را از رادیو فقط یک بار می‌توان شنید و فرصت تکرار آن برای بار دوم به دست نمی‌آید

— صدای روشن باعث می‌شود شنونده پیام را راحت‌تر درک کند.
 — صدای غیرشفاف به جهت کیفیت نامطلوب، باعث حواس‌پرتی شنونده می‌شود.
 — صدای مطلوب موجب می‌شود شنونده برای فهم مطلب تمرکز کافی داشته باشد.
 — صدای مطلوب موجب انتقال بهتر و درک مناسب‌تر مطلب می‌شود.
 — نهایتاً صدای یک فرستنده موفق رادیویی کیفیتی عالی دارد و خود را از یک مجموعه غیرحرفه‌ای متمایز می‌کند.

هدف از نقد و بررسی

وقتی گرد هم می‌آییم و برنامه‌ای را مورد تحلیل و بررسی قرار می‌دهیم، بدون شک قصد عمده‌ای ما را به این کار واداشته است. هرچند تحلیل و ارزیابی یک برنامه رادیویی می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد، ولی به‌گمان من، عمده‌ترین دلایل را در مطلوبیت سه عنصر اساسی می‌توان خلاصه کرد:

صداهایی که در یک برنامه رادیویی شنیده می‌شوند، باید از شفافیت، روشنی و مرغوبیت کافی بهره داشته باشند و بین برنامه و شنونده، مشترکات و ارتباط‌های ویژه‌ای حاصل شود. صداهای نامشخص، مغشوش، غیرقابل درک، هرگز نمی‌توانند مفاهیم لازم و اهداف مورد نظر را به خوبی منتقل کنند. استفاده درست و بجای از عناصر فنی و ابزارها و تولید صداهای قابل قبول، از دیگرمختصات ارزیابی یک برنامه رادیویی است. صدای خوب، روشن و شفاف، بزرگ‌ترین امتیاز یک برنامه رادیویی شمرده می‌شود. اساساً رادیو یعنی نشر صدا؛ صدایی که برای گوش و شنیدن طراحی شده است. صدا را از رادیو فقط یک بار می‌توان شنید و فرصت تکرار آن برای بار دوم به دست نمی‌آید و برعکس کتاب، روزنامه و ضبط‌صوت، امکان دوباره شنیدن یک برنامه‌ی در حال پخش وجود ندارد (صرف‌نظر از تکنیک‌های نو که امکان ضبط و نگهداری صدا را فراهم می‌آورند). برنامه‌ساز فقط یک بار فرصت دارد اطلاعات مورد نظرش را انتقال دهد و این انتقال فقط در همان لحظه‌ی پخش می‌تواند واقع شده، مؤثر و موفق باشد. بر همین اساس، در لحظه‌ی پخش، همه صداها باید دقیق، روشن و قابل درک باشند. این مسئله را در چند اصل مهم خلاصه می‌کنیم:

—مطلوب بودن محتوای برنامه و ارزشمندی پیام
 —مطلوب بودن ساختار برنامه و جذابیت آن در شنیدن
 —مطلوب بودن تأثیرگذاری برنامه در ارتباط با مخاطبان
 درعین حال، به طور مختصر، به چند نکته مهم که در تأثیرگذاری برنامه و موفقیت آن نقش اساسی دارند اشاره می‌کنیم:
 —موضوع برنامه باید منطبق با نیاز شنونده باشد.
 —موضوع و سوژه باید سیاست‌ها و اهداف مشخصی را دنبال کند.
 —موضوع و سوژه باید در راستای تبلیغ مبانی اعتقادی و ملی باشد.
 —موضوع و سوژه باید محتوای مناسب داشته باشد.
 —موضوع و سوژه باید در شکل و ساختار مناسب و پذیرفتنی عرضه شود.
 —متن برنامه باید روان و روشن و با یک بار شنیدن قابل فهم باشد.
 —طرح و تنظیم برنامه و پرداخت متن باید باسلیقه و دقیق صورت پذیرفته باشد.
 —امور فنی برنامه از جمله ضبط، میکس، فید و ادیت، باید با دقت کامل انجام شده باشد.
 —برنامه باید فرایندهای سیاسی، اجتماعی، اعتقادی و... را برای فهمیدن تسهیل کرده باشد.
 —برنامه باید در حفظ ارزش‌ها، تکامل فرهنگی و ایجاد رفتارها و باورهای جدید توفیق یافته باشد.
 —برنامه باید شامل اطلاعات نو و جذابیت‌هایی از زندگی روزمره باشد.
 —سوژه برنامه باید متناسب با پیام مطرح شده انتخاب شده باشد.
 —در تمام جوانب پیام باید صورت پذیرفته باشد.
 —مخاطبان برنامه باید درست انتخاب شده باشد.
 —زبان برنامه برای انتقال پیام باید کاملاً مناسب تعیین شده باشد.
 —محتوای برنامه با ارزش‌های مورد نظر باید تناسب داشته باشد.
 —آیتم‌های مطرح شده باید جاذبه لازم را برای شنونده داشته باشد.
 —حتی‌المقدور در آیتم‌های برنامه باید تنوع و تازگی وجود داشته باشد.
 —سوژه و اهداف آن باید کاملاً روشن باشد.
 —توالی منطقی آیتم‌ها باید کاملاً مراعات شده باشد.
 —در قضاوت نباید کلی‌گویی شود؛ بلکه محاسن و معایب باید به وضوح روشن شوند.
 —در اجزای برنامه انسجام و هماهنگی باید باشد.
 —از تمهیدهای رادیویی باید بجا و بموقع و با هدف جذابیت استفاده شده باشد.

—آرم، موسیقی پایان و موسیقی‌های متن باید به‌درستی و به‌اندازه به گوش برسند.
 —زمان برنامه باید با فکر، سوژه و اهداف آن تناسب داشته باشد.
 —ریتم اجرای برنامه به تناسب آیتم‌ها و مطالب مختلف باید رعایت شده باشد.

خلاصه

کلیاتی را که در ارزیابی و تحلیل برنامه‌های رادیویی بیان کردیم، نکات عمده و اساسی هستند؛ اما رعایت تمامی آنها ممکن است در ارزیابی یک برنامه رادیویی ضروری نباشد. به‌منظور جلوگیری از طول کلام و دریافت سریع‌تر مطالب، به‌طور خلاصه به عمده‌ترین نکات در تحلیل و بررسی برنامه‌ها اشاره می‌کنیم. در واقع، یک برنامه رادیویی زمانی در زمره برنامه‌های موفق قرار می‌گیرد که نکات زیر را مراعات کرده باشد:

—دوری از به‌کارگیری مقدمه‌های طولانی، پرطمطراق و کسالت‌آور
 — توجه به ایجاد رابطه سریع و صمیمی با شنونده.
 — سعی گهگاه در عادت‌زدایی (تغییر مقدمه، تغییر جای آرم، تغییر در تدوین و متن و...)
 — استفاده از موسیقی‌ها، گفتارها و گزارش‌های مناسب و مؤثر
 — استفاده از آیتم‌های خاص با هدف‌های معین و حساب‌شده
 —توجه به اولین آیتم اثرگذار و جذاب در آغاز برنامه
 —انتخاب بهترین مطلب از میان مطالب موجود
 — استفاده از مستندات و اشخاص و عناصر واقعی برای ایجاد باور بیشتر
 — عنایت تام و کامل به جلب توجه و رضایت شنونده
 — تقسیم‌بندی برنامه به آیتم‌های متعدد، مناسب و منطقی
 — استفاده صحیح و بجا از عوامل انسانی
 — استفاده درست و کارآمد از ابزارهای فنی
 — توجه به میزان و حدود زمان برنامه و جلوگیری از یکنواختی
 — توجه به تناسب زمان پخش هر مطلب و شرایط شنونده
 — تعیین نقش و کارایی هر بخش از برنامه
 — رعایت تناسب در مفاهیم محتوایی برنامه
 — رعایت تناسب در شکل‌گیری قالب‌ها و ساختار برنامه
 — عنایت به جذابیت و شنیداری بودن بخش‌های برنامه
 — دسته‌بندی محاسن و معایب برنامه با ذکر دلایل فنی قابل قبول
 — مقایسه محاسن و معایب و تعیین راه حل در رفع نواقص.

